

ՊԱՏՄԱԳԻՏՈՒԿԱՆ

ՍՏ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ.

(Գրուած Վ.—Ազուլեցի Մեղրոն Փանեանցին).

29.

Թիֆլիս 7-ին սեպտ. 1870.

Իմ ազնիւ, մի հատիկ բարեկամ,

Իմ նամակս առ ձեզ անցեալ ամսու 23-ից¹) հանդերձ մի փոխանակագրով (վերսկրով) ստացած կը լինիք և յուսամ, որ լցուցած կը լինիք մինչև այժմ նորա պարունակութիւնը, արծաթ ու դարկելով իմ եղբորը Հաշտարխան։ Այս մասին ոչինչ այլ խօսելի բան չկայ, որովհետեւ գործը ամենևին վաճառական հաշիւ լինելով, կերթայ իւր օրինաւոր կարգով, պարտք ստանալով և հատուցանելով իւր վաճառական տոկոսիքի հետ միասին։

Դուք ստանում էք ինձանից մի նամակ Խրիստոֆօր Եակիմովիչի հասցէով. զրա առիթը եղաւ Լազար Մանուէլիչի առ իս գրած շատ տաք-տաք նամակը օգոստ. 27-ից, որի մէջ նա կենդանի գունեքով նկարագրած էր այն բարի և մեծախոսատումն գիտաւորութիւնքը, որ իբրեւ թէ այժմեան գերագոյն կառավարիչը ինստիտուտի, զրաֆ Տօլստոյն յայտնած էր ինստիտուտի խորհրդում, ասիական լեզուների ապագայ շատ շահաւէտ դասատուութեան վերայ, և որպէս թէ մի արեւելեան ֆակուլտէտ պիտի կազմուէր այդ տեղ, և շատ ծանրութեամբ խօսում է այդ նիւթի վերայ, համոզելով զիս բոլորովին։

Եթէ ճշմարտապէս այդպէս է իրը և եթէ Պարսից և Արաբացոց լեզուի դասատուութեան խնդիրը տակաւին վճռուած չէ, այսինքն որ և իցէ մարդու յանձնած չէ այդ լեզուների դասատուի կամ պրոֆեսսորի պաշտօնը, ապա կը յանձնէք այդ նամակը Խրիստոֆօր Եակիմովիչին, ապա եթէ խնդիրը վճռած է արդէն, այսու հետեւ անօգուտ կը լինի միագամայն։ Միտ զնելով Լազար Մանուէլիւիչի նամակին, պիտոյ էր այլապէս մտածել. ապա թէ ոչ, ամենևին անխորհուրդ է նորա գրութիւնը։ Ուրեմն կը վարուիք Դուք այնպէս, ինչպէս կը ցուցանէ Ձեզ գործի պայմանը։

1) Յիշեալ նամակը (հանդերձ փոխանակագրով) գրած է ո՛չ թէ օգոստ. 25-ին—ինչպէս ասւած է այս նամակում—այլ օգոստ. 12-ին. այստեղ մի թիւրիմացութիւն կայ, կարծում ենք, օգոստ. 12-ին ուղարկած փոխանակագրի ոյժի մէջ մտնելու (օգոստ. 25) օրն է, որ այստեղ սխալմամբ յիշւած է (օգոստ. 25). Յ. Տ. Յակ.

Խնդրեմ ինձանից շատ ու շատ ողջունել մեր սիրելի բարեկամ Լազար Մանուէլովիչը և ասել նմա իմ կողմից, որ ես ցաւում եմ այն անսխորժ յարաբերութեան վերայ որ կայ նորա և Քանոնովի մէջ, բայց զորա միակ պարզ պատճառն է էմինի այժմեան մօտաւորութիւնը Քանոնովին, որոյ սիրտը նա (էմինը) զրահաւորած է ընդդէմ Լազարեւին, ինչպէս միշտ նորա բանը և զործը եղած է: Քանոնովը էմինի ամենևին մօտաւոր ազդեցութեան տակ լինելով այժմուս, ի հարկէ նոյնպէս պիտի ատէր և արհամարհէր Լազարեւը: այլապէս անկարելի է: Բայց ես ցաւում եմ, որ էմինի ծերութիւնը պաղեցուցած չէ տակաւին նորա մէջ տգեղ շարեացականութեան ակտը առ մարդիկ. ամեն մարդ ունի իւր պակասութիւնքը. և սոցա վերայ միայն դադարեցուցանել իւր աչքը, կուրանալով ընդդէմ կատարելութիւններին, որ աւելի բազմաթիւ են քան թէ պակասութիւնքը, ամենևին տմարդութիւն է և չափազանց վատթարութիւն: Ամեն մարդ մեզ պէս կարող չէ լինել, և ո՛վ ասաց, թէ մեք ամենակատարեալքս եմք, առանց ամենայն պակասութեան, անթերի և անարատ: Բայց ոչ. Աստուած ոչ արհամարհէր. կայ արդարադատութիւն, և դա մի օր հաստուցումն կ'առնէ և էմինին, թէ և նա մինչև երկինք բարձրանար, այնքան բարձր, որ չունէր կտրուէր և դէպ ի վայր կործանուէր:

Յանկանալով Ձեզ ողջ և առողջ լինել հոգով և մարմնով, մնամ զՁեզ անսխորժ սիրով սիրող

Բարեկամ

Ս. Նազարեանց.

Սիրոյ և յարգանքի ողջոյն ուղարկում են Ձեզ և մեր բոլոր բարեկամներին—մերայինք:

Իմ հասցէս գրեցէք այժմ Հայոց ուսումնարանի վերայ

Въ домѣ армянской дух. Семинаріи.

30.

Թիֆլիզ, 23 սեպտ. 1870

Իմ ազնիւ, հոգեհարազատ բարեկամ,

Ձեր պատուական նամակը ամսուս 12 թուականից անկորուստ ստացայ և չտապում եմ մատուցանել Ձեզ իմ հոգւով չափ չնորհակալութիւնը վասն այն կարեւոր տեղեկութիւններին, որ ինձ հասուցած է՛ք ի մասին իմ տեղափոխութեանս դէպ ի Մոսկուա. այլև վասն Ձեր բարեկամական հոգաբարձութեան հասուցանելու իմ եղբորը նրա խնդրեալ արձաթը (1300 ման.): Յուսով եմ, որ Քուրդովը Հաշտարխանու պօստամատու հարցանելով, իսկոյն կը գտանէր իմ նորօր հասցէն, մանաւանդ որ եղբայրս, ինչպէս ինձ ասաց, խնդրելու է այդ արձաթը այն տեղ, ուրեմն և այն տեղ թողնելու

էր իւր հասցէն, եթէ առաջին նուագում չկար փոխանակութեւ զթը Զեղանիցւ կարծեմ որ վաճառական մարդիկ այս գործի մէջ աւելի ճարտարութիւն ունենան քան թէ ես:

Սոյն նամակիս հետ ուղարկեցի նամակ առ պարոն Քանանեանցը, լիովին տեղեկութիւն տալով նմա իմ թիֆլիզեան ցաւերի և կեանքի ամենեկին անյարմարութիւնների մասին, խնդրելով նորան, որ բարեկամական հոգաբարձութեամբ աշխատի և հնարք հնարէ իմ տեղափոխութեանս դէպ ի Մոսկուա, որով զիս յաւիտեան շնորհապարտ կը կադուցանէ իւրեանս ևս մտածում եմ, որ նա առ իս բարեմիտ է, և այս պատճառով խօսեցի նորա հետ ամենայն բարեկամական վստահութեամբ, մանաւանդ որ ես միշտ պատուած եմ զնա և նա միշտ մասնակից է գտանուած իմ ցաւին և ուրախութեանը: Տարակոյս չկայ, որ և Դուք Զեք կողմից գործ կը զնէք պատշաճաւոր հնարները—եթէ տակաւին հարկաւոր էր, տրամադրել նորա սիրտը և հոգին գէպ ի այս գործը, այլ և Նիկոլայ Դաւիթովիչ Դելիանովի կամքը և հաճութիւնը նոյն մասին, որովհետեւ ես կշռելով իմ այժմեան կեցութեան և կադութեան բոլոր պայմանքը թիֆլիզում, այսինքն մեր Հոգաբարձուների անմիաբանութիւնը ու բխմիտ անհոգութիւնը ուսումնարանի բարեկարգութեան մասին և յառաջադիմութեան ըստ ժամանակի պահանջմանը, որոյ համար համար ու խուլ են սորա, այլ և իմ բարեմիտ առաջարկութիւնքը մնում են միշտ զուր և անպտուղ, ուրեմն և ես աւելորդ եմ այս տեղ, թող քաղաքի բարբարոսական թանգութիւնքը և յիմարական կարգերը—այս բոլորս կշռելով, ինձ ցանկալի էր որ մի յառաջ բարեաւ մնա առել այս թիֆլիզին, ուր ես, կատարեալ, իբրեւ խորխորանի մէջ ընկայ, մոլորուած և յափշտակուած լինելով իմ անպայման հայրենասիրական ձգտողութիւններից:

Պիտոյ է ուղղել մեր աբաժ սխալանքը թէ և դա պիտի պատրաստէր ինձ նորանոր զրկանք, նորանոր ծախք, մանաւանդ իմ ամենեկին չբաւորութեան մէջ, որում հասանել այս տեղ չատ դժուար բան չէ: Ահրասիւն տեղափոխուել դէպ ի Մոսկուա, վերստին կարգիլ այն տեղ իւր տնտեսութիւնը, զկնի մի անգամ ստացածին ու կորուսածին, արգաթի գժուարին ինդիր, բայց և մեռանել այս դարչելի, անսիրտ ու անհոգի մարդերի մէջ, ինձ անկարելի է: Ուրեմն գործ և աշխատութիւն, մինչև կը հասանէինք մեր նպատակին:

Մի մարդ միայն կայ թիֆլիզում, որ կարեկից է իմ ցաւին և պատրաստ օգնել, երբ դանակը հասած էր կոկորդին, նիւթակաշնապէս, բայց բարոյական ցաւերը անբժշկելի են, որովհետեւ զորա մեր ուսումնարանի տոմսերկու զխանի վիշապից և նոցա միախառնութեանի վիշապապետից է:

Այն մի մարդը է մեր սիրելի ազնիւ Յակոբ Սերոբեանը, որ

միշտ պիտի հատուցումն առնէ արծաթով իմ տանուտեարցը որ մարդ են կլանում այս տեղ, բոլոր տարեկան արծաթը իբրեւ վարձ տան յառաջուց կեղեքելով մարդոց: Եւ այս անգամ հարկաւոր եղաւ վճարել նոր բնակութեան համար 400 ման. միանգամայն Այսպէս ագահ ու անհաւատ մարդիկ տեսած չեմ Մոսկվայում իմ քսանամեայ այն տեղի կեցութեանս մէջ:

Ես իրաւունք եմ տալիս Ձեզ բանալ իմ նամակը առ իրիստոֆօր Լազարեանցը, որ արդէն ստացած կը լինիք Ձեր նամակի մէջ փակած ամսուս առաջին թուականներինց: Ես տալիս եմ Ձեզ նոյնպէս իրաւունք, եթէ Դուք արժան կը համարէք ցուցանել Նիկոլայ Դաւիդովիչին, որովհետեւ զա գրած է շատ քնքուշ հոգով և պիտի քաղցր տպաւորութիւն գործէ Լազարեանց որ և իցէ ազգականի վերայ և ինստիտուտի բոլոր կառավարիչների վերայ, ըստ որում դժբա այդ նամակից ակնյայտնի կարող էին եզրակացնել, որ իմ սրտում տակաւին կենդանի են այն քաղցր յիշատակները, որ ես նուիրում եմ ինստիտուտին և Լազարեանց ազգատոհմին: Մի խօսքով ես տալիս եմ Ձեզ լիակատար իրաւունք գործ դնել այդ թուղթը, որպէս պատշաճ կը համարէք Դուք, երբ որ բացած էիք զայն և տեղեկացած նորա բովանդակութեանը: Եթէ տեսանէք, որ արժէ այդ նամակը մատուցանել իւր հասցէին, ապա կարող էք վերստին կնքել և մատուցանել ում հարկն է: Այդ բոլորը թողվում է Ձեր խոհականութեան կամքին և բարետեսութեան:

Ի՞նչպէս երկնային ուրախութեամբ ուրախ կը լինէի դարձեալ միանգամ գրկախառնել զՁեզ. իմ մի հատիկ բարեկամդ այս աշխարհի վերայ. գրկախառնել և լալ անոյշ արտասուքով կրկին տեսութեան, և բերան առ բերան, երես առ երես, սրտէ ի սիրտ պատմել Ձեզ մի առ մի ինչ որ այս սակաւամիջոց—հէ, երկարամիջոց ժամանակում անցաւ իմ գլխից, Մոսկվայից դէպ ի թիֆլիզ և այս տեղի արդէն միամեայ պանդխտութեանս մէջ: Երանական ժամ, որում սպասում եմ ամենամեծ անհամբերութեամբ, Աստուած կատարումն տացէ Ձեր և մեր ամենուրեք կարօտագին փափագին, այն ժամանակ կարող ենք ասել միմեանց. կորած էիր, գտնուեցար, մեռած էիր, կենդանացար:

Խնդրեմ ընդունել իմ գերդաստանի յարգութեան և սիրոյ առ Ձեզ ողջոյնքը և կալ և մնալ ողջ և առողջ վառն

Ձեր երկնաքաղաքացի սիրով զՁեզ սիրող

բարեկամի և եղբոր Սեփաֆնոսի Նազարեանց.

Ողջոյն և մեր սիրելիներին Մոսկվայում:

Իմ հասցէս

На Садовой улицѣ,

Въ домѣ Аветика Энциаджіанца.

31.

2 հոկտ. 1870. Թիֆլիս.

Եղբայրապատիւ բարեկամ

Մեղքոն Գասպարեան,

Ձեր յարգելի նամակը անցեալ ամսու 24 թուականից անկորուստ հասաւ ինձ ամսուս 1-ին. զանազան տեղեկութեամբք, որոց մասին խնդրում եմ ընդունել իմ առ ի սրտէ շնորհակալութիւնը:

Թէ ինչպէս պիտոյ էր Ձեզ ընթանալ Խրիստոֆօր Եակիմովիչի նամակի մասին, արդէն գրած եմ Ձեզ սեպտ. 23-ից առ Ձեզ արձակած նամակիս մէջ: Եւ այնքան կրկնում եմ Ձեզ և այժմ. ուրեմն և աւելորդ էր Ձեզ յետ ուղարկել ինձ դայն, բացէք և ընթերցէք և գործ գրեցէք նորա բովանդակութիւնը. որչափ և որպէս հարկաւոր և պիտանի էր մեզ: Ինչպէս Դուք ինձ խորհրդակից էիք, ես գրեցի նամակ (բաւական ջերմ և վստահ ոճով) առ պ. Քանանեանցը իմ տեղապիտութեան մասին, որոյ մասին նոյնպէս տեղեկութիւն եմ տուած Ձեզ նոյն նամակի մէջ, ի հարկէ, ինձ այլապէս կարելի չէ տեղից շարժուել, մինչև հաստատուն և օրինաւոր կարգադրութիւն և հրաւիրական թուղթ չստանամ Խնստիտուտի մեծաւորների կողմից: Իմ կարծիքն է, որ արքունական ծառայութիւնը ամենից առաւել նախապատիւն է, նախ որ ապահով է և հաստատ. երկրորդ, հայեցմամբ առիտ, այսուհետև իմ ծառայութեան ամեն մի հնգեակ տարիք բերումին ինձ պահսիւն 160 ման. իմ արդէն ստացած 800-ի վերայ. եւ որովհետև ի վերայ հիման Ձեր գրածի, այժմեան պայմանքը պրօֆեսսորական պաշտօնի ինստիտուտում բաւական չահաւէտ են, ուրեմն պիտոյ էր ցանկալ տեղապիտութեան գէպ ի Մոսկուս, ուր կեանքի յարմարութիւնքը և հանգիստը անհամեմատ առաւել են քան թէ Թիֆլիզում. այս տեղ ես կախ եմ 12, այն 13 մարդու կամքից ու հրամանից և ամեն միևնի բերանից մի առանձին ձայն է լսվում, մինը քան զմիւսը յիմարական, այնպէս որ մարդ կատարեալ խաղալիք է սոցա կամքին. և այսպէս մեծ գործ ես կարելի չէ յառաջացնել. շատ սրտցաւութիւն, շատ տառապանք, շատ գլխացաւութիւն, բոլորը ի զուր: Մի բարեկամ ունիմ այս տեղ և այդ է Յակոբ Սերոբեանցը, որ ամենայն բոլոր մօտ է ինձ իւր ամեննին պատրաստակամութեամբ օգնելու ինձ և թեթեացնելու այս ծանր Թիֆլիզեան կեանքի բեռնը: Նա է և՛ կնքահայրը մեր էմանուէլի:

Իմ եղբայրս այժմ պիտի ստացած լինի Ձեր ուղարկած արծ. 1300 բանկով պ. Սիմէօն Մալխաս. Գուրգուրի վերայ: Մինչև 22 սեպտ. նա դեռ եւս ստացած չէր, ինչպէս գրում է ինձ Հաշտախանից և կամէր սպասել և ինձ տելեգրամ տալ. բայց տելեգրամ չըս-

տացայ, ուրեմն պիտի ստացած լինի Այսօր, այս բուդէիս տեղեկրամ եմ ստանում, որ եղբայրս մինչև այժմ ոչինչ ստացած չէ և մեծ նեղութեան մէջ է. ինչպէս երեւում է աղբերի պահասութեամբ. իմ եղբայրս տեղեկրամ է ուղարկած Մոսկուա և նորա պատասխանն ես, ասում է, չկայ:

Ահա Ձեր փոխանակագիրը (Вексель) 7400 մանէթի ուղարկում եմ Ձեզ, խնդրելով պահել այդ արծաթը Ձեր մօտ նոյն պայմաններով, որպէս մինչև այժմ, ուրեմն և հոգալ ուղարկել ինձ նոր փոխանակագիր (Вексель) 1 տարի ժամանակով. այդ արծաթին ես չկամիմ այսուհետև ձեռնամուխ լինել. թող աճէ դա Ձեր մաքուր և հարազատ ձեռքում իբրև փոքրիկ ժառանգութիւն իմ աղքատ զերդաստանի համար. պիտոյ էր ինձ աշխատել կառավարուիլ իմ թոշակով, որ փոքր բան չէ, բայց թիֆլիզում, այս մեր թանգութեան մէջ զրեթէ հարկաւոր է լինում կրկնակի ծախք, և արծաթ մնում չէ մարդու քսակում:

Սխալ է այն Ձեզ հասած լուրը, որպէս թէ Այվազը¹⁾ կարգուած է թիֆլիզու վիճակում, իսկ Մակարը Բեսսարաբիայի Մակարը տակաւին այս տեղ է, և նորա տեղափոխութեան մասին ոչինչ չայտնի չէ այս տեղ. գուցէ ծածուկ մի բան խմորուած է կամ խմորվում է: Վաթողիկոսը ահա մի շաբաթ է, որ գնացած է թիֆլիսից, որպէս ասում են փախչելով խօշերայի երկիւղից. զեղեցկախօս և զրուցասէր մարդ է, բայց մի գործ և պիտանի կարգադրութիւն չտեսնեց նորանից ազգի վիճակի բարեկարգութեան մասին. միայն մի քանի տօներ և հանդէսներ կատարեց նա այս տեղ իւր փառքի համար, բայց ոչ ազգը նմա մօտեցաւ և ոչ նա ազգը մօտ քարչեց. լուռ ու մունջ ու խուլ ապրեցաւ թիֆլիզում և լուռ ու մունջ ու խուլ վեր կաղաւ գնաց, ամենեւին այնպէս, որպէս մեր հայկական կեանքի պատկերն է ամենայն տեղ: Միաբան խորհրդակցութեան և գործակատարութեան շնորհ Աստուած պարգեւած չէ մեր ազգին, ամեն մարդ իւր համար է, կաթողիկոս և առաջնորդ և ժողովուրդ. ինչու, որովհետև այս ազգի մէջ գաղափար չկայ. ուր չկայ գաղափար, այն տեղ կարող չէ լինել և դործ, որ միշտ ծնանում է գաղափարից իբրև իւր յղացող և ծնող մօրից:

Իմ ընտանիքս, Միննա Եղորովնա, Սաչինկան և Օլինկան ուղարկում են Ձեզ ջերմ սիրոյն յարգութեան ողջոյնք, ցանկալով օր մի յառաջ տեսանել և համբուրել իւրեանց սիրելի և ազնիւ բարեկամը:

Ամենեւին Ձեր հարազատ

Ս. Նազարեանց:

1) Գարրիէլ արքեպիսկոպոս Այվազեան. Թ. Տ. 3.

32.

Թիֆլիս 3-ին նոյեմբերի 1870.

Իմ ազնիւ և խոհական բարեկամ

Մելքոն Փանկանց

Ձեր սիրելի նամակը անցեալ հոկտ. 21-ից հանդերձ փոխանակագրով 7900 մանկթի և 7 ման. ծրարով ստացայ անկորուստ և շնորհակալ եմ Ձեր հողաբարձութեան մասին կարգադրելու այս խնդիրը։ Ես շեմ յիշում այն 11 մանկթի պարտքը, որ մնացած էր իմ վերայ. բայց ուրախ եմ, որ ջնջուած է դաւ եթէ դա Ձեր հաշիւների մէջ գտանուած է, ուրեմն պարտք է, այլ և լինչ հարկաւոր է զլուսն կոտրել դորա վերայ, այդպիսի ջնջին բանի վերայ մտածելով ես շնորհակալ եմ և միշտ գոհ Ձեր բարեկամութիւնից, որ միայն կարելի է արդարութեան և առհասարակ առաքինութեան հիւրքի վերայ, իմ կարծիքով։

Մեծապէս ցաւելով ունիմ ասելու Ձեզ, որ իմ եղբայրը Ձեր ուղարկած արծաթը 1300 ման, շատ անագան ստացած է Գուրգոփից, զկնի երկար ժամանակ ի զուր սպասելու և նեղանալու։ Հաշտարխանի մէջ, այն և կորուսանելով ժամանակը նորա առուտորքի նա գրում է ինձ, որ ստացած է արծաթը անցեալ հոկտ. 8-ին, և նորա վաճառականութեան ժամանակը անցած լինելով — նա կամէր իրրիթի տօնավաճառ գնալ և այն տեղ ուղտեր առնուլ — ստիպուած է այլ տեսակ զործ կատարել, հակառակ իւր դիտաւորութեանը։ Ինչպէս երևում է նորա նամակից անցեալ հոկտ. 13-ից, նա ապրանք է առած Հաշտարխանում և նաւով ուղարկած է Բաքու, ուր կամէր նա այդ ապրանքը վաճառել և ապա գնալ գէպ ի Սալիան, ուստի դիտաւորութիւն ունի նա ձուկն և բրինձ բերել Թիֆլիս։ Ես կարծում եմ, վաճառականութեան մէջ այսպիսի անյաջողութիւնք շատ կը պատահին. բայց ինչպէս երևում է, այս անկարգութեան պատճառն այն է, որ իմ եղբոր առաջին տեղեկագրական զեպկը հասած է Ձեզ, որովհետեւ ազրեսը (հասցէն) օրինաւոր եղած է. մինչև 8 հոկտ. նա մնացած է արծաթից դուրսի Գուրգէթէի բանկը մեղապարտ լինի այս յետաձգութեան մէջ։ Այժմ, թէ այսպէս և թէ այնպէս, աւելորդ է մեզ ցաւիլ, որովհետեւ անկարգութիւնը եղած է արդէն իւր վնասակար հետեանցով. եւ ես զուշակում եմ արդէն, որ այդպիսի հետաւորութեան մէջ քաղաքից քաղաք արծաթ հասուցանել բանկի տնօրինութեամբ, չափ դժուար պիտի լինի։ Ինչ և իցէ։

Դուք գրում էք ինձ, որ ես գրած եմ առ այ. Բանանովը մի շաբից դուրս բարեկամական փառանքութեամբ նամակ, յայտնելով նմա իմ վիճակիս բոլոր որպիսութիւնը, մոռանալով որ նա գտան-

վումէ պ. Էմինի սաստիկ աղղեցութեան ներքոյ իմ գիտաւորութիւնն էր պատուել զնա այդ վստահութեամբ իբրև մարդ, յուսալով որ նա ունի զգալողութիւն և այնքան անձնայարգութիւն, որ կարող էր զին հաստանել մի այդպիսի բարեկամական նամակի ևս առ նա միշտ գտանուած եւ բարեմիտ, բարեացակամ, պատուող, մասնակից անկողով գնա իմ ուրախութեանը և տրտմութեանը, միշտ յառաջամատոյց լինելով իմ օպասաւորութեամբ նմա ևս անբարեացակամ չեմ և առ Էմինը, և նա առիս ոչ, որպէս և գրականցում եմ այն բանից, որ նա հրաժարուելով Մոսկուայից, ինքնին առաջարկեց Ինստիտուտի մեծաւորներին ընտրել զիս իւր վոխարէն դասատու Հայոց լեզուի և դպրութեան Լիցէնտում։ Աստի բացալստ է, որ նա ունեցած է մի շահաւէտ կարծիք իմ մասին և վստահութիւն առ իս։

Եւ չգիտեմ, թէ ինչպէս է այժմ նորա տրամադրութիւնը առ իս, բայց մի թշնամական զրահաւորութեան տեղիք կամ պատճառ ընդդէմ միմեանց չունիմք մեք։ Բայց եթէ պ. Էմինը կամ թէ խորհրդակից նորա պ. Քանանովը թախս են նստած անցած գնացած հին օրերի ատելութեան վերայ և ռիսակալ են առ իս, այդ ինձ յայտնի չէ։ Գոնեայ ես մտածում եմ, որ մեր լուսաւոր ժամանակներում ծառայ և ստրուկ լինել իւր կրթին և իւր արտը պնդել միշտ առաջնորդ դատողութեան իւր ընկերի արժանաւորութեան մասին, այդ անարժան է մի կրթեալ և բարոյական մարդու։

Եթէ ճշմարիտ է, որ կամ պ. Էմինը կամ պ. Քանանովը ապակալին վարակուած են այդպիսի անարժան ատելութեան կամ անբարեացակամութեան ատելութեան ևս իս, թէպէտ ինձ անյայտ երևոյթներ են դրժա—եթէ վերջինը, այսինքն պ. Քանանեանցը, զինի այդպիսի մեծարողական վստահութեան առ նա, չունի առ իս ոչինչ այլ զգալողութիւն, բաց ի չարախնդացութիւնից իմ այժմեան վիճակի վերայ, այնուհետև մնումէ ինձ այսքան ասել Չեզ, որ ինձ հազարապատիկ լաւ էր մնալ Թիֆլիզում և երբէք միւսանգամ ոտք չկոխել Լադարեանց դպրոցի մէջ, քան թէ ձգել իմ անձը այդպիսի կարիճներ և օձերի մէջ։ Հազարապատիկ լաւ էր ինձ մնալ այս իմ վիճակի մէջ և քաջութեամբ պատերազմել մարդերի անմտութեան հետ, քան թէ գալ Մոսկուա և ապրել այդպիսի վատթար ընկերութեան մէջ։

Եւ այս տեղ նիւթականապէս, խօսելով արդարութեամբ, վատ չեմ դրուած, 2100 մանէթ ունիմ հաստատուն տարեկան թոշակ և որչափ ես մեծ էր իմ պատերազմը մեր ասիամիտ, խառնամիտ և պղտորամիտ Հայերի մէջ, այնուամենայնիւ այս և այն յաղթութիւնը միշտ գրաւած եմ և կը գրաւեմ օրըստօրէ։ Բայց եթէ և այս պատերազմը կամենայի մի օր վերջացնել—Աստուծոյ լայն ու արձակ

Հոգազնդի վերայ տակաւին կը գտանուի և ինձ մի տեղի, ուր կարող էի գլուխս խոնարհեցնել և ապրել խաղաղութեամբ: Եւ մի գործ ևս գտանել ինձ անհնարին չէր:

Շատ ուրախ եմ, որ Էմինը այսուհետեւ պիտի լինի Հայոց լեզուի և դպրութեան պրոֆեսսոր Լազարեանց զպրոցում. ես չեմ նախանձում նորա բաղդատորութեանը այլ ցանկանում եմ նորա առաւել ևս բաղդատորութեանը: Գուցէ նա աւելի պտղաբեր լինի այդ պաշտօնում, քան թէ ես:

Դուք գրումէք ինձ, թէ շատ բան ունէիք ինձ գրելու. գրեցէք համարձակ, առանց խիթալու, մի գուցէ ինձ ձանձրութիւն կը պատրաստէիք: Եւ Ձեր նամակները, որչափ ևս երկար լինէին, միշտ քաղցր և ախորժելի կը լինին ինձ համար:

Ոչինչ լսում չեմ մեր բարեկամ Տէր Յարութիւնի և Շախազիդեանի մասին. խնդրեմ մատուցանել նոցա իմ բարեկամական ողջոյթը:

Իմ ամուսինը, Երեսույքը և փոքրիկ նմանուէլը ուղարկում են Ձեզ շատ կարօտով և սիրով ողջոյն և մաղթում են Ձեզ յաստուածուստ ամենայն հոգեւոր և մարմնաւոր բարիք:

Բարեւո՛ւ մնաք ի տէր, և քաջանաւատ առ յարգանքը և սէրը Ձեզ անփոփոխ հաւատարմութեամբ սիրող և յարգող բարեկամի:

Ս. Նազարեանց.

Վ. Ակուրիս.

28 նոյեմբ. 1915 թ.

Յ. Տէր Յակովբեան.

ԻՍՐԱՅԷԼԱՅՈՅ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէական կրօնի աղբիւրը, որից բղխել տարածուել են անհուն սիրոյ, կատարեալ վեհութեան, բացարձակ բարութեան և այլ անսահման վսեմ գաղափարներն ու հասկացողութիւնները—այդ Իսրայէլն է, եհնավէի ժողովուրդը, ընտրեալ սակայն բազմաշարժ ժողովուրդը, որի Մուղիկայի մասին պէտք է լինի մեր խօսքը:

Իր տոկունութեամբ, կրօնական ջերմեանդութեամբ և ազգային պահպանողականութեամբ մի զարմանալի ժողովուրդ է Իսրայէլը: Մինչդեռ պատմական ու յաղթական եգիպտոսը, կլասիքական Հռովմն ու Յունաստանը, Փիւնիկէն, Եթովպիան, Ասորեստանը, Միդիան, Լիդիան, Խալդէան և այլն չբացիլ են, Իսրայէլն այնուամենայնիւ պահպանել է իր գոյութիւնը...